

Acta Medicinae et Sociologica (2021)
Vol.12 . No.33 . (44-62)

UNIVERSITY OF
DEBRECEN
FACULTY OF
HEALTH

doi:

<https://doi.org/10.19055/ams.2021.11/30/3>

NYÍREGYHÁZA

Határmentiség – hátrányos helyzet – munkaerőpiaci bizonytalanság

R. Fedor Anita¹, Lácza Magdolna²

¹ általános és tudományos dékánhelyettes, intézetigazgató, habilitált főiskolai tanár, Debreceni Egyetem, 4400. Nyíregyháza, Sóstói u. 2-4.; ORCID: 0000-0002-7837-7006

² professzor emeritus, Debreceni Egyetem, 4400. Nyíregyháza, Sóstói u. 2-4.; ORCID: 0000-0002-5414-2181

INFO

Kapcsolattartó szerző neve
fedor.aita@foh.unideb.hu

Keywords

borderlessness, labour market conditions, multiple disadvantages, ethnic diversity

Kulcsszavak

határmentiség, munkaerőpiaci viszonyok, halmozottan hátrányos rétegek, etnikai sokszínűség

ABSTRACT

In recent years, we have witnessed favourable labour market developments, with an increase in employment and a decrease in unemployment since 2013. This is roughly the time when the domestic economy recovered from the financial crisis that unfolded in 2008. However, these favourable labour market developments do not affect the regions of Hungary or individual groups of workers uniformly. And although the relative position of Roma workers in the previously disadvantaged areas of the North-East and South-West has improved, their gap and lack of opportunities remains significant compared to non-Roma people.

Az elmúlt években kedvezőnek mondható munkaerőpiaci folyamatoknak lehettünk a tanúi. A foglalkoztatás emelkedése, a munkanélküliség csökkenése 2013-tól figyelhető meg. Nagyjából ekkora lábalt ki a hazai gazdaság a 2008-ban kibontakozó pénzügyi válságból. Azonban ezek a kedvező munkaerőpiaci folyamatok nem érintik egységesen sem hazán régióit sem pedig az egyes munkavállalói csoportokat. S bár a korábban is rossz helyzetben lévő északkeleti és délnyugati térségek roma munkavállalóinak is javult a relatív helyzete, lemaradásuk, lehetőségeinek hiánya továbbra is jelentős a nem roma társadalom tagjaiéhoz képest.

Bevezetés

A globális gazdasági viszonyok kutatói tehetségválságról panaszkodnak. Ezzel is magyarázható, hogy a munkaerőpiaci viszonyok felborultak, és egyszerre van munkaerőhiány és túlkínálat. Az északkeleti határmenti területek lakossága szintén mutatja a globális trendet, emellett a helyi sajátos viszonyok közül különösen súlyos a halmozottan hátrányos rétegek, ezen belül a roma lakosság helyzete, a határmenti térségekben élők kilátástalan munkaerőpiaci viszonyai, a szociokulturális elszigetelődés, stb. Az etnikai, vallási, kulturális hagyományok évszázados interetnikus kultúrája a mai mindennapi életben is felfedezhetőek. Az interetnikus kapcsolatokat itt a mindennapi élet alakítja, és feltárulnak azok a veszélyek és lehetőségek, amelyek egy elfogadó társadalom fejlesztéséhez közös utat jelölhetnének ki. A helyi társadalomnak azonban más gondjai is erősödnek. A szociokulturális viszonyok romlása, az alulképzettség, a munkanélküliség következtében a szegénység, a társadalmi kirekesztődés veszélye fenyeget, melyet a COVID-19 pandémiából adódó, több területen jelentkező válság várhatóan még tovább mélyíthet. A munkaerőpiac bizonytalansága még azokat is sújtja, akik akarnak dolgozni, de legtöbbször csak határozott vagy bizonytalan időre kapnak alulfizetett állásokat. A szakirodalom ezt a jelenséget prekariátusnak nevezi, ami ebben a térségben speciális, negatív előjellel egyre erősödik.

1. A határmentiség értelmezése

Az a probléma, amelyet jelen esetben elemezni kívánunk több olyan fogalomnak a pontosítását igényli, amelyet a komplexitás érdekében az egyes diszciplínák értelmezésének a szinkronizálásával tehetünk meg. Az első ilyen a határmentiség, amelynek egyaránt lehet természetföldrajzi és politikátörténeti, gazdasági, társadalmi jelentéstartalma, esetünkben azonban ennél jóval több szempontot kell számításba vennünk.

Lényeges a fogalmi különbség a határmenti, a határon túli és a határon átívelő kapcsolatok értelmezésében. Kiindulásként a határon túli térségeket jelölő fogalmat a földrajzból, történelemből, ökológiából, etnikai csoportokból, gazdasági lehetőségekből stb. származtatható potenciális régióknak vesszük, amelyet a határ két oldalán uralkodó államok szuverenitása két részre osztott. Ennek vizsgálata több száz éves történeti múltra tekint vissza, míg a határmenti kapcsolatok felélénkülését a rendszerváltás óta figyelhetjük meg, és az erőteljes változásokat az Európai Unióba történő belépésünk óta magunk is megéljük.

Északkelet Magyarországot a szomszéd államok határmenti lakosságával történelmi múltja összeköti. Ennek a régióknak az Árpád korban a ducatus volt a neve, ahol a hercegek gyakorolhatták a rájuk váró kormányzást. A török hódoltság idején,

az akkori ország három részre szakadása után jöttek létre a határvidékek, más néven a Részek, azaz a Partium, ami olyan ütközések helyszíne lett, ahol mindhárom hadsereg elől menekülhettek, illetve mindenkit védhettek.

A Partium ma is létező, több országot érintő területein ennek következtében hosszú ideig nem volt lehetősége az itt élőknek a kapcsolattartásra, ami a második világháború után sem változott, ma mégis azt tapasztaljuk, hogy a határ két oldalán élők között újra van igény az együttműködésre.

Az így kialakult térség sajátossága, hogy a határmentiségben az együttélésnek itt olyan archetípusai voltak, amelyeknek tapasztalatait talán éppen napjainkban érdemes értékelni. Kérdésünk lehet, hogy a határmentiséget csak ezek a határok jelölik-e ma, vagy vannak más szempontok is?

A szociokulturális viszonyok, a vallási és nyelvi kultúránk, a gazdasági vonzásokörzetek természetesen változtak az évszázadok alatt. Napjainkban viszont egy vissza és/vagy átrendeződési folyamat indult el, amiben igen nagy jelentősége van az Európai Uniónak. Ezen belül annak a regionális politikának, amellyel kezdetben a kohéziót szorgalmazták. Ma viszont a regionalizmus új problematikájával kell szembenézni. Az Unió által kiírt pályázatok nagyrészt kijelölik a gazdasági fejleszthetőség határait, programjait, amelyek azonban már inkább az országok közötti nagyrégiók kialakítását szorgalmazzák. A regionalisták között vannak, akik csak a versenyképességet, a gazdasági felzárkózást tartják szem előtt, és el tudják képzelni a kulturális, történelmi különbségek gyors kiegyenlítődéését a nemzeti érzékenységek ellenére (Baranyi, 2007, 2016). Az erőltetett globalizáció irrealitása rávilágított a lokális értékek megőrzésének, a szubszidiaritásnak a fontosságára, a szociokulturális különbségek, a kulturális hátrányok leküzdésében a belső erőforrásokra.

2. A határmentiségnek, mint perifériális helyzetnek a vizsgálata

A határmentiség önmagában nem jelent lemaradást, megtorpanást, sőt olykor a kereskedelmi potenciál fejlődését kínálja. A magyar viszonyok között azonban a nyugati-keleti határmentiség jelentősen eltér, és az északkeleti térségekben negatívumként definiálhatjuk. Itt a kedvezőtlen perifériális állapotokat éppen azoknak a történelmi eseményeknek tulajdonítjuk, amelyekre korábban utaltunk. Például, hogy a határ másik oldalán általában eltérő rendszerű hatalom állt, ahol a társadalmi és a politikai célok élesen szembe akarták fordítani a helyi közösségeket. Másrészt a szervezeti kultúra vizsgálata egyre jobban megmutatja azt, hogy a lokális közösségek a saját belső értékeiket, a személyes attitűdjüket és a kis közösségek a mentalitásukat mennyire megőrizték, illetve milyen módon voltak képesek egymáshoz igazítani.

A szervezeti kultúra elismert kutatói Bakacsi (2004), Hofstede (2005), (Berde 2008) és Mór (2012) a szervezeti magatartást és a szervezeti kultúrát részben a jelen

gazdasági környezetéből, részben a hozott szellemi örökségből vezetik le. Ennyire részletes elemzésre itt most nincs lehetőségünk, de néhány szempontot kiemelhetünk, elsősorban az itt élő etnikumok és a különböző vallásúak együttélésének főbb vonásait.

2.1. Az etnikai és vallási sokféleség kialakulása

Már a korai népvándorlás népei ismerték e tájat, de a ma itt élők ősei közül a 9. században, a magyar honfoglalás korában, a Vereckei hágón keresztül a magyarok érkeztek, és ők elsősorban a síkvidéken telepedtek meg. Az itteni hegyvidék szláv lakossága észak és dél felől később, a magyar államalapítás után érkezett, és mint pásztornép, az erdőségeket foglalta el. A régi források őket magyar oroszoknak, ruténeknek (latinul ruthenicus) nevezik. Az államalapításkor kialakított királyi vármegyék nagyjából követték a földrajzi adottságokat. Az északkelet-délnyugati tájolás egyrészt a hegyvidék-alföld, másrészt a folyók völgyének a benépesítését jelentette.

1. ábra: Az egykori Partium területét alkotó első és mai határmenti megyei

Forrás A.: (Glatz): A magyarok krónikája,1995:55.

Forrás B.: <http://slideplayer.hu/slide/2108539/>

Az Árpád-házi királyok alatt a vidék benépesült, de még újabb lakosokat is tudott volna fogadni, ezért a kenézek, Szepesben és Sáros megyében soltészoknak nevezték őket, egyre nagyobb területek betelepítését vállalták. Ezek a ma munkaközvetítő vállalkozóknak is titulálható szabadmenetelű emberek, a földesurakkal megegyezve, hívták a halicsi, a galíciai fejedelemségekből ide az onnan elköltözni kényszerülőket. A betelepettek általános neve volt a rutén, de egyes helyeken másképp szólították őket, a Verhovinán huculoknak, bojkáknak, Zemplén és Sáros megyében lemákoknak, emellett a beregiek és az ungiak ismerték és nevezték őket diescáknak, és a legkevésbé tudja megmagyarázni a térség elkötelezett kutatója, Hodinka Antal,

és a rutének világhírű kutatója, az MTA tagja¹⁴ a máramarosi blyáchák nevének eredetét. A latin nyelvű oklevelek legtöbbször valachusnak írják ezt a népcsoportot, és majd a 17. századtól nevezik orosz vallásúaknak, ruszinoknak. A kérdéskör másik kiváló kutatója, Udvari István, megállapítja, hogy a ruszinok és ukránok keleti szlávok, tehát a gyökereik közösek, de eltérő történelmi utat jártak be. Mindkét népnév viszonylag fiatal a magyar nyelvben, a 19-20. században terjedt el. Legkésőbb az oláhok, vagyis mai nevükön a románok képviselői telepedtek le a máramarosi részen. (Láczay 2012.)

Az egyik, és a mai napig nyomon követhető különbség a különböző etnikumok között a vallási életükben figyelhető meg. Az államalapító István, a nyugati kereszténységet vezette be országában. Így a magyarok a pápai vezetésű keresztény egyház hívei lettek. A később érkező pásztornép óorosz liturgiája azonban azt bizonyította, hogy az 1054-es nagy egyházszakadás hatása utáni patriarchák által vezetett egyház hívei. Érthető tehát, hogy az ószlávok vallását követők, akik a bizánci hatás alatt éltek, magukkal hozták vallásukat is, ami egyben azt is igazolja, hogy nem az itt talált szlávok utódai.

A következő nagy egyháztörténelmi esemény a reformáció és az egyházi unió volt, amelynek következtében megalakultak különböző protestáns felekezetek és a magyar görög katolikus egyház. A hazánkban letelepedett bizánci szertartású nemzeti-ségek körében a XVII. század elejétől kezdve uniós törekvések jelentkeztek. Ezek eredményeképpen a ruszin nép teljes egészében, a románságnak kb. a fele, a délszlávoknak pedig egy töredéke fogadta el a pápa főpapságát. „...A rutének uniója három szakaszban zajlott le. Legkorábban, még az 1648-ban került sor az ungvári unióra. Az 1660-as években ment végbe a munkácsi ortodox püspökséghez tartozó rutének uniója, a század végéig Bereg, Ugocsa, Szatmár, Szabolcs és Zemplén déli területének papsága is egyesült Rómával. Legkésőbb – az 1710-20-as években – tértek vissza a munkácsi püspökséghez, és ezzel lettek ugyancsak unitusok a korábbi máramarosi (ortodox) püspökség papjai és hívei. A rutének unióra lépésének egyik fontos mozzanata volt, hogy fenntartották az igényüket az önálló munkácsi rutén görög katolikus püspökség felállítására” (pontosabban megtartására) (Pirigyi 1990), amelynek központja a 20. század elején Hajdúdorogra került, majd Nyíregyházára.

¹⁴Hodinka Antal 1864-1946 között élt, görög katolikus papi család gyermeként ő is tanult teológiát, de az Országos Széchényi Könyvtár munkatársaként nagymértékű forrásgyűjtésbe kezdett, és ettől kezdve munkásságát szülőföldje rutén, ahogy már később ő is nevezte, ruszin ajkú lakosai történetének feltárása jellemezte. Rendkívül értékes és szerteágazó munkásságát az 1990-es évektől Udvari István (1950-2005) vette gondozásába, és a Nyíregyházi Bessenyei György, később Nyíregyházi Főiskola és a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola kutatóinak összefogásával mintegy Hodinka munkásságának folytatóként kutatócsoportot szervezett, komoly kiadói, fordító, feldolgozó munkát végzett. Sajnos korán távozott az élők sorából.

A magyar katolikus egyházat ugyanezen időszakban a reformáció nyugati változata érte el, amely a török hódítás, a három részre szakadás következtében igen gyorsan tért hódított. Az 1567-es debreceni zsinaton a Tiszántúl 17 vármegyéje már a kálvinizmushoz csatlakozott, és ekkor, János Zsigmond uralkodása idején, Erdélyben is államvallássá vált. A felvidéki városok német polgársága és az ott élő magyar és szláv lakosok a lutheránus (evangélikus) reformált hitre tértek át. Az 1568-as tordai országgyűlés négy hivatalos felekezetet ismert el: a kálvinista (református), a lutheránus (evangélikus), a katolikus és az unitárius egyházat. Ez az esemény volt a vallásszabadság legelső törvénybe iktatása a világtörténelemben!

Érdemes kiemelni, hogy a térségünkben lévő püspökségek, elsősorban a református hitűek egyben nagy jelentőségű iskolavárosokat is alapítottak ezen a vidéken. (Nagyvárad és Debrecen, Sárospatak) (Bitskey 2006).

Az itt élő különböző népek életében jellemző egyfajta történelmi munkamegosztás, amely szorosan kapcsolódott a vallásuk szabad gyakorlásához.

2.2. A belső migráció hatása

A 18. században jelentős belső migráció zajlott le, amikor a felvidéki tótok, szlovákok költöztek egy-egy főúr meghívására az alföldi városokba (pl. Nyíregyháza) vagy svábokat telepített a királynő az ország különböző részeire (pl. Rakamaz, Szatmárnémeti), akik természetesen kérték vallásuk szabad gyakorlását. Emellett még jelentős volt a zsidók betelepítése. A magyar társadalomban az Árpád-kortól jelen vannak a zsidó kereskedők, a 18. század végén II József türelmi rendelete után a Magyarországra történő bevándorlásuk az északkeleti részekben jelentős mértékben megnövelte a lélekszámukat, de vallásuk állami elismerését az izraeliták csak 1894 után kapták meg (Prekup 1997).

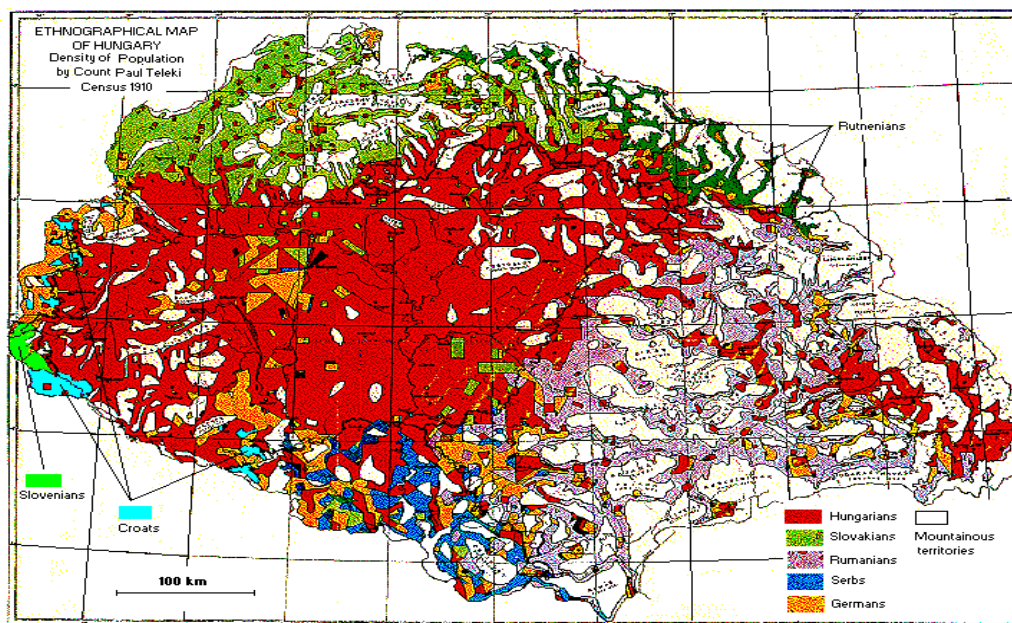
Különleges helyzetet jelentett a cigányok megjelenése a Kárpát-medencében, és így az északkeleti térségben is. Sem a névhasználattal, sem a nyelvi gyökerekkel nem kívánunk itt és most foglalkozni, inkább a helyi társadalomban elfoglalt helyük, szerepük változására koncentrálunk. Az első cigányokról szóló források szerint a 14. század közepén tűntek fel Európában, pontosabban a Balkán-félszigeten, de már jelen vannak a Kárpát-medencében is, (Történelmi Tár 1907).

Ekkoriban még leginkább vándoroltak, és ehhez az uralkodóktól, földesuraktól menlevelet kértek, amelyekből sokat megtudhatunk a késő középkortól kezdve ide érkezők életéről, foglalkozásairól. A karaván életformából következett, hogy olyan munkákat vállaltak el, amelyek a többségi társadalom számára hiányoztak, és nem ütközött a céhek szigorú szabályaival. Ez az életforma évszázadokon keresztül fent maradt, így a vándorlás eredményeként különböző, egymástól sokban eltérő roma csoportok érkeztek (Erdész 2008). Vannak a romungrók, azaz a magyar cigányok,

akik közül a legtöbben már nem beszélnek cigányul, bár nyelvjárásuk a legősibb cigány nyelvnek mondható. A kolompár cigányok újabban költöztek Romániából Magyarországra, nyelvükben sok a román eredetű szó. Szintén Románia volt az előző lakhelye a cerhári, gurvári cigányoknak, akik fődozó (edényjavító házaló mesterek) eredeti foglalkozásuk szerint. A teknővájókat beás cigányoknak nevezik, akikről az 1700-as évek óta tudunk. Laknak azonban Ausztriából ide költözők, az úgynevezett szintó, vagy német cigányok. A cigányság tehát képes egy olyan több évszázados történelmi folyamatot megmutatni, amelyik rávilágít arra, hogy milyen nyelvi hatásokkal számolhatunk, ha két nép találkozási kapcsolat felvétellel, illetve valamilyen kölcsönhatással jár. A legtovább megőrzött tulajdonságuk, a vándorló életmód és a pogány hitviláguk akadályozta az integrálódást, illetve az időben és térben eltérő interetnikus kapcsolataik a cigány/roma társadalmat is tartósan megosztották.

A 18. század a magyarok és a velük együtt élő nemzetiségek társadalmában jelentős változásokat eredményezett, amelyet Mária Terézia sajátos restaurációs-modernizációs politikája erősen befolyásolt, és a helyi társadalom etnikai sokszínűségét napjainkig megalapozta.

2. ábra: Teleki Pál híres "vörös térkép"-e, Magyarország 1910-es népességének nemzetiségek szerinti eloszlásáról

Forrás: http://www.ng.hu/Civilizacio/2004/02/Teleki_Pal_egy_ellentmondasos_eletut

3. A halmozottan hátrányos helyzetűek és perspektíváik

Tanulmányunk címében utaltunk arra, hogy a munkaerőpiaci potenciálunkat alapvetően meghatározza a térség hátrányos volta, a perifériális helyzet számos negatívuma, melyeket az alábbiakban elemzünk. A hátrányos helyzet fogalma rendkívül tág, függ ez attól, hogy milyen szempontból közelítjük meg. A foglalkoztatáspolitikai aspektusából viszonylag egyszerű a válasz: halmozottan hátrányos helyzetű az, akinek a munkaerőpiaci esélyei, lehetőségei az átlagosnál kisebbek. Közelebb kerülünk a valósághoz, ha az okokat és a jellemzőket mérlegeljük. A munkaerőpiacon esetleg jelentkező hátrányos megkülönböztetés okai között lehet a faj, a nem, a nemzetiségi, a kor vagy a vallás, esetleg a fogyatékosság miatti kirekesztés. A határmenti térségekben ezek mellett döntően még két fontos tényezőt nevezhetünk meg, a földrajzilag hátrányos helyzetű településeket és az alacsony iskolai végzettséget, ezen belül a szakképzetlenséget. Az alacsony iskolai végzettség miatt nem beszélhetünk a munkavállalók esélyegyenlőségéről, ami könnyen vezethet társadalmi szegregációhoz, szegénységhez és önértékelési zavarokhoz.

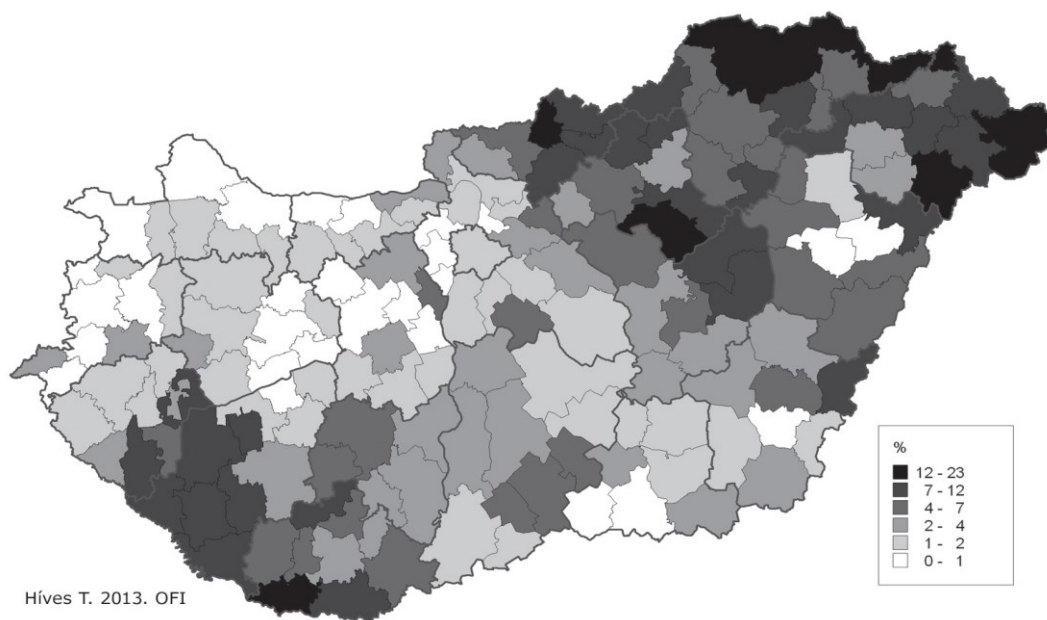
A modern kor kihívásaihoz való alkalmazkodás érdekében az OECD és az Európai Unió megfelelő szintű fórumain igyekeztek meghatározni az integrációhoz szükséges alapokat (Key Competences, 2002), megnevezték, elfogadták és bevezették a nemzetközileg egységesen meghatározott alapkészségeket, ismereteket, attitűdöket, amelyekre a munkaerőpiacon való elhelyezkedés és a társadalmi befogadás érdekében mindenkinek szüksége lenne. Az elfogadott elvek és a jelentkező igények azonban igen messze esnek attól a valóságtól, ami pillanatnyilag a vizsgált térségben jellemzi mind a felnőtt munkavállalókat, mind az iskoláskorban lévőket, és éppen ez az egyik legnagyobb probléma.

A hátrányos helyzetű gyermekek, tanulók meghatározásánál 2013. évi LXXIX. Gyermekvédelmi törvény útmutatásai az irányadóak, amelyben a szegregátumnak minősített lakókörnyezet, a lakáskörülmények, a szülők iskolai végzettsége, munkaviszonya, illetve annak hiánya miatt gyermekvédelmi kedvezményre jogosultak. A kistelepüléseken élő roma közösségekben ezekhez társulhat még a nagycsalád, a gyakori munkanélküliség, az előítélet és az átlagnál is nagyobb arányú iskolázatlanság. Ez az állapot – különösen, ha tartós – egyre mélyebb szegénységbe taszítja az itt élőket.

A szegénységelméletek és a konkrét vizsgálatok azt mutatják, hogy kialakulóban van egy nagyszámú, létminimum alatt élő társadalmi réteg, amelyet nem lehet csupán etnikai jelenségként kezelni. Ezt a negatív változást a centrum–periféria dichotómiája alakította ki, amely sajnálatos módon az iskolás korosztályt is érinti. Bizonyítják ezt a két utolsó népszámlálás adatsorai is, az igen magas

munkanélküliség (nem vesszük ki az időközben megszaporodó közmunkásokat, mivel már látszik, hogy alig történt visszailleszkedés a munkaerőpiacra *Szerzők*). A munkanélküliség ellenére nőtt itt a lakosság száma, amely a határmenti migrációnak és a roma családok magasabb gyermekvállalási szokásainak volt köszönhető. Noha a pontos létszámot nem tudjuk, a magukat romának/cigánynak vallók lélekszáma a népszámlálás adatai szerint is igen megnőtt.

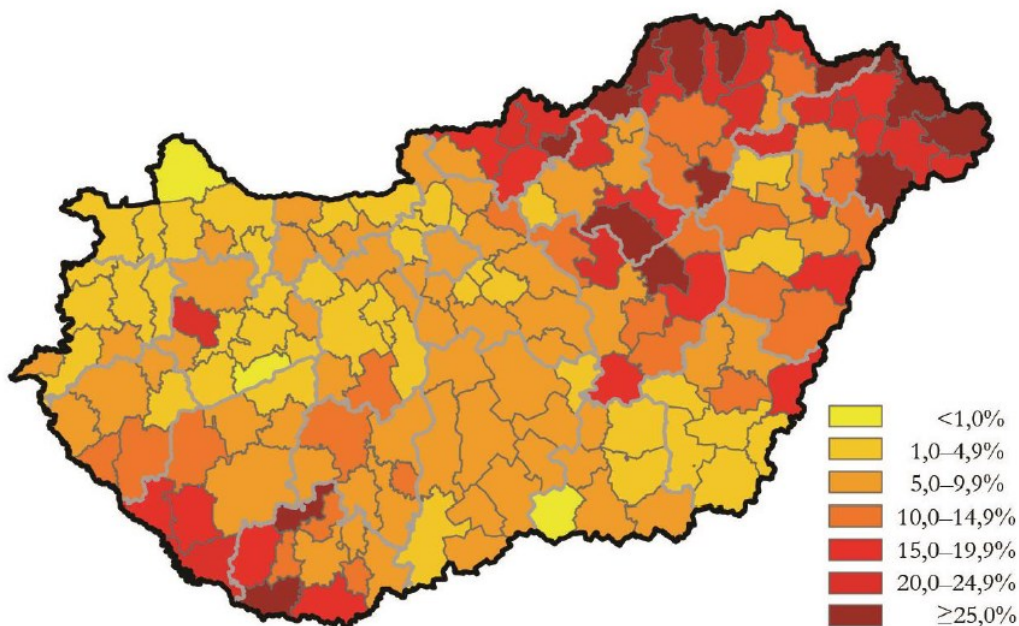
3. ábra: A magát cigánynak/romának valló népesség aránya kistérségenként 2011-ben

Forrás: Educatio 2013. 4. szám

A 2011-es népszámlálási adatok szerint a Magyarországon 550-640 ezer állampolgár vallotta magát romának. Legutóbb 2015-ben Péntes és Pásztor 876 000 főre becsülte az országos lélekszámukat. Hablicsek et al (2007) előrejelzése szerint a magyarországi romák száma 2061-re meg fogja haladni az egy millió főt.

4. ábra: A roma népesség aránya járásonként 2010-2013

Forrás: Péntes, Tátrai és Pásztor 2018.

Mindkét térkép jól szemlélteti, hogy a két határmenti északi régióban él a romák meghatározó többsége. Az Észak-alföldi régiót alkotó megyék közül Szabolcs-Szatmár-Bereg megye érintettsége a legerősebb. Egyes becslések szerint az Észak-magyarországi és az Észak-alföldi régióban él az ország roma lakosságának a fele. A roma lakosság település-típusonkénti megoszlása egy jelentős urbanizációs folyamatról árulkodik az elmúlt 30 év távlatában. A roma népesség 62%-ára jellemző, hogy Budapesten vagy 50 ezer fő feletti városban él. Ez a fajta átrendeződés az országon belüli úgynevezett belső migráció folyamánya. (Péntes, Tátrai és Pásztor 2018)

3.1. A társadalmi rétegződés és integráció új megközelítései módjai

A társadalmi egyenlőtlenségek vizsgálatának hagyományos paradigmája – amely elsősorban a munkanélküliség, a szakképzettség, a makro- és mikro gazdasági adottságokat vette számításba – a rendszerváltás, az ezredforduló, illetve az ezt követő időszakra eső gazdasági válságok óta változásra kényszerül. A hagyományos osztály és/vagy rétegmodellek mellett sokkal több variáció alakult ki. A különféle szempontok alapján megfogalmazott elméletek (életstruktúra, életkor és a milió elmélet, az individualizálódás, azaz a középső társadalmi rétegekben a kultúra, a fogyasztás stb., képes egyéni döntések szerint módosulni.) (Kovách, Kristóf és Szabó 2015)

A nemzetközi szakirodalomban továbbra is sokat foglalkoznak a gazdasági - kulturális és társadalmi tőke dimenzióinak az elemzésével (pl. Bordieu, Atkinson). Ezek alapján született meg az angol felosztás, az Great British Class Survey, amely hét osztályt különböztetett meg: az elitet, megalapozott középosztályt, új, tehetős munkásokat, technikai szakértőket, tradicionális munkásosztályt, felemelkedő szolgáltató osztályt és a prekariátust, azaz a bizonytalan léhelyzetűeket. (Savage et al 2013, Kovách, Kristóf és Szabó 2015).

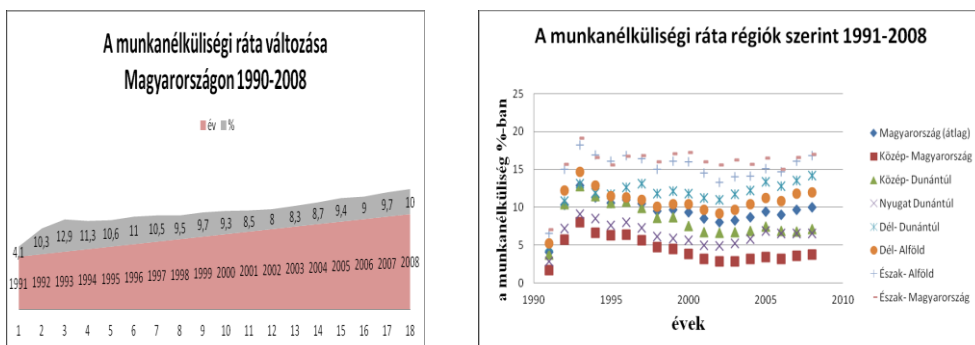
A magyar viszonyok hasonló szemléletű elemzésére már a '90-es évek óta a TÁRKI kutatói és egyetemi professzorok, kutatók vállalkoztak.¹⁵ Eredményeiket néhány pontban összegezve megállapíthatjuk, hogy hazánkban van egy jelentős kirekesztődési folyamat, egy „új szegénység”, amely három szinten különösen erős, így a lakóhelyi (területi), az iskolarendszeri és a munkaerőpiaci kirekesztődésben. Mindez visszavezethető akár a klasszikus tőkefajták torzulásaihoz, nevezetesen, hogy a magyar oktatási rendszer nem alkalmas az egyenlőtlenségek csökkentésére, sőt felerősíti a társadalmi különbségeket, a kulturális leszakadást, tehát nem integrál. A következő, hogy a munkaerőpiaci mutatók – a részleges javulás ellenére – tartósan kirekesztők, amiből következik a jövedelmi szegénység növekedése, ami az életminőséget (iskolázottság, egészség, stb.) determinálja. A fentiek megállapításokból adódóan három nagy létszámú társadalmi csoportot kell kiemelni a mi térségünkben, a munkanélkülieket, a romákat és a jövedelmi szegénységet.

4. A munkaerőpiaci viszonyok alakulása

A rendszerváltás után a magyar társadalmat a jobb jövő reménye mellett két negatív élmény érte. Abban minden politikai erő egyet értett, hogy piacgazdaságra van szükség, de a mikéntjében felkészületlenek voltak, és sokan estek a privatizáció súlyos csapdájába. A másik az addig elképzelhetetlen szituáció, a nagyméretű munkanélküliség lett. Az országban egyre emelkedett a munkanélküliek aránya, másrészt tragikusan előre vetítette a régiók közötti nagy különbségeket. Sajnos évtizedek óta az Észak-Magyarországi és az Észak-alföldi régió helyzete a legrosszabb, s ez mit sem változott a 2008-as pénzügyi válság óta.

¹⁵ Néhány kutató nevét érdemes a már említetteken kívül, a teljesség igénye nélkül külön is megemlíteni, Bukodi Erzsébet, Ferge Zuzsa Kolosi Tamás, Kuczi Tibor, Ladányi János, Róbert Péter, Szalai Júlia, Szelényi Iván stb.

5. ábra: A magyarországi munkanélküliség alakulása a 2008-as válság előtt

Forrás: Gulyás, 2013 alapján saját szerkesztés

A rendszerváltozást követő ez első évtized sokkhatását nagyban oldotta az Európai Unióhoz való csatlakozástól várt segítség. Lehetett tudni, hogy például a német gazdaság hogyan támogatta a munkanélkülieket. Az úgynevezett Hartz bizottság négy dolgot ajánlott: a preventív munkaközvetítést, a munkaközvetítők ösztönzését, esetenként – átmeneti megoldásként – a képzettségük alatti munkakörök elfogadását, a munkaidő csökkentését és a munkaerő kölcsönzés bevezetését. A munkanélküli segélyek folyósítása mellett az új munkahelyek érdekében kiemelten ajánlották az át-képzéseket. Még a német jóléti állam sem tudta azonban tartósan vállalni ezeket a terheket, és az egységes Németország egyes tartományai között jelentős eltérések mutatkoztak. (Gulyás 2005.)

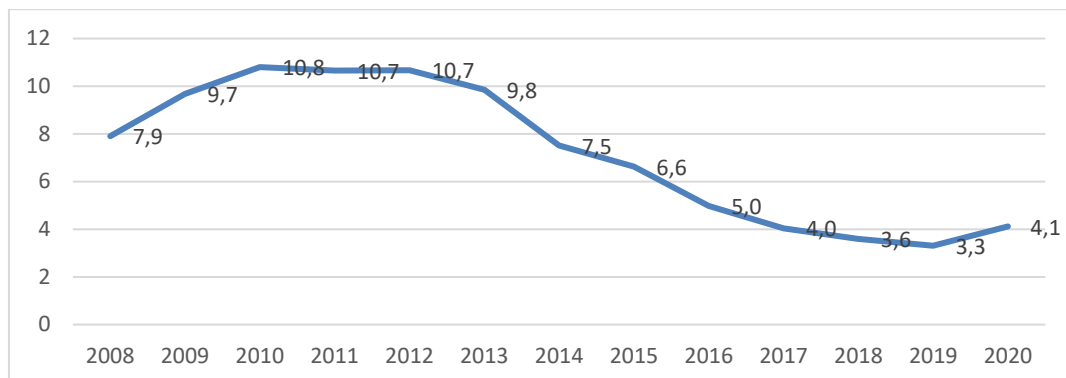
A magyar gazdaságot, ezen belül az északkeleti régiókat még inkább megviselték a válságok és az azt követő évek, különösen azért, mert egyetlen kormányzati fejlesztési program sem készített innovatív integráló programot. Másrészt nem számoltak azzal, hogy a határmentiség ugyanolyan migrációs folyamatokat fog beindítani, mint a nyugat-magyarországi részeken, csakhogy nem innen, hanem ide fognak jönni többségében magyar munkavállalók, akik közül a képzettebbek „átugorják” a fejletlen határmenti településeket, kivételt képeztek a letelepedő értelmiségiek. Az idénymunkára, a határmenti fekete kereskedelemre vállalkozók, ingázva a határon át, egyszerűen a régi gazdasági körzetek újraélesztését valósították meg, miközben a szociális helyzetük, a gazdasági lehetőségeik az elmaradt magyar településen élőkénél is rosszabb. Napjainkban új tendencia, hogy jelentős áttelepedési hullám indult el.

4.1. Napjaink munkaerőpiaci jellemzői

2011-től egyfajta javuló munkaerőpiaci tendencia vette kezdetét, 2013-tól mondhatjuk azt, hogy az ország gazdasága „magához tért”, melynek eredményei már a foglalkoztatási, munkanélküliség adatokban is nyomon követhetőek. Ez elsősorban az

általános gazdasági válságra adott szakpolitikai válaszoknak köszönhető. (R. Fedor 2021)

6. ábra: A magyarországi munkanélküliség alakulása a 2008-as válság után

Forrás: KSH. https://www.ksh.hu/stadat_files/mun/hu/mun0033.html

Mindennek ellenére régiókban továbbra is érvényesek maradtak az alábbi megállapítások: az alacsony iskolai végzettség, a szakképzettség hiánya, a roma etnikumhoz tartozás, a leromló községi infrastruktúra köztudottan nehezíti a munkaerőpiaci helytállást, mely tartós munkanélküliséget, jövedelmi szegénységet végső esetben kirekesztődést eredményezhet. A roma családokat a fenti munkavállalást gátló tényezők szinte mindegyike jellemzi. A helyzetet tovább rontja a keleti határmentiség. A roma népesség 52%-a a legkedvezőtlenebb foglalkoztatási mutatókkal rendelkező Észak-magyarországi, Észak-alföldi régióban él. A két régió közül is kiemelkedik az Észak-alföldi régió (1. táblázat) és ezen belül Szabolcs-Szatmár-Bereg megye hátránya (6. ábra).

1. táblázat: A 15-64 éves népesség gazdasági aktivitási rátája regionális megbontásban (%)

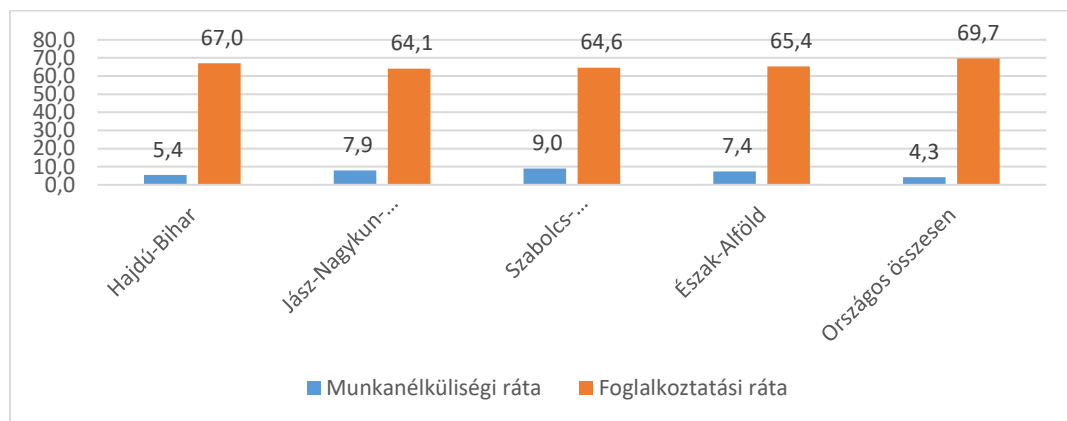
	2013		2016		2020	
	Munkanélküliségi ráta	Foglalkoztatási ráta	Munkanélküliségi ráta	Foglalkoztatási ráta	Munkanélküliségi ráta	Foglalkoztatási ráta
Közép-Magyarország	8,8	62,7	3,9	70,8	3,4	73,4
Közép-Dunántúl	8,8	60,7	3	68,4	2,8	71,7
Nyugat-Dunántúl	7,7	61,8	2,7	68,9	2,4	73,1
Dél-Dunántúl	9,3	54,8	6,2	62,2	5,4	64,2
Észak-Magyarország	12,6	51,6	6,3	61,8	5,1	65,3
Észak-Alföld	14,3	53,2	9,3	62	7,4	65,4
Dél-Alföld	11,1	56,3	5,6	65,7	4,7	68,8
Országos átlag	10,2	58,1	5,1	66,5	4,3	69,7

Forrás: saját szerkesztés,

KSH alapján: https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qlf031.html

A munkanélküliségi adatokat tekintve azt látjuk, hogy az országosan mért 4,3%-hoz képest a regionális mutató 3,1%-kal magasabb. A régió belső munkanélküliségi struktúráját vizsgálva azt látjuk, hogy Hajdú-Bihar megye mutatója (5,4%) csak kevéssé haladja meg az országos szintet, viszont a magát regionális szinten legrosszabbul pozicionáló Szabolcs-Szatmár-Bereg megye több mint kétszeres munkanélküliségi rátája (9,0%) országos viszonylatban is a legmagasabb.

7. ábra: Az Észak-alföldi régió megyéinek mutatói, 15-64 évesek (%) 2020

Forrás: saját szerkesztés

https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qlf031.html

A legfrissebb adatok szerint, a korábbi éveknek megfelelően a romák foglalkoztatása jóval elmarad a nem roma népességhez képest. Körükben 21,3%-kal dolgoztak kevesebben és 15%-kal többüket érintette a munkanélküliség 2017-ben, mint a többségi társadalom tagjait. Azt is meg kell azonban említeni, hogy a foglalkoztatási helyzetükben javulás tapasztalható (négy év távlatában). A foglalkoztatottak aránya közel 19,6%-kal nőtt, az inaktívak aránya pedig 11,7%-kal csökkent. (Bernát 2019) Ez a változás részben a közfoglalkoztatásban való magasabb részvételükkel magyarázható. A foglalkoztatottak csoportján belül a roma közfoglalkoztatottak aránya 41,8% a nem romáké 4,2% volt. (KSH, 2015)

2. táblázat: A 15–74 éves roma és nem roma népesség gazdasági aktivitási mutatói (%)

	Nem roma		Roma	
	2013	2017	2013	2017
Foglalkoztatási ráta 15–64 éves férfi	65,2	75,9	33,4	54,6
Foglalkoztatási ráta 15–64 éves nő	55,2	62,1	17,9	35,9
A munkanélküliségi ráta 15–74 évesek	9,1	3,8	40,0	18,7
Tartós munkanélküliségi ráta 15-74 évesek	4,9	1,6	24,4	7,0
Inaktivitási ráta 15–74 évesek férfi	35,5	30,2	47,5	36,6
Inaktivitási ráta 15–74 évesek nő	48,5	45,0	70,3	57,9

Forrás: Bernát 2019 alapján saját szerkesztés

A munkaerőpiacon megjelenő általános egyenlőtlenségek hangsúlyosabban jelennek meg az egyébként is hátrányos helyzetű roma munkavállalói csoportoknál. Gondolunk itt például a nők munkaerőpiaci részvételére. A nők alacsonyabb foglalkoztatási szintjét magyarázó tényezőkre, mint például a gyermekvállalás okán megszakított munkaerőpiaci jelenlétre, szociokulturális örökségből származó, a nemi szerepekhez kapcsolódó kenyérkereső férj és a családi feladatokat ellátó nő ideáljára. Mindemellett a roma nők aggasztó elhelyezkedési mutatóit más, kulturális hatások is alakítják. Míg a nem roma nők foglalkoztatási rátája 62,1%, addig a romáké mindössze 35,9% volt 2017-ben.

3. táblázat: Az iskolázottság mutatói a roma és nem roma népességben 2013-2017 (%)

	2013	2014	2015	2016	2017
A legfeljebb alapfokú iskolai végzettségű népesség aránya					
Roma	81,5	81,2	78,4	80,4	80,2
Nem roma	23,2	22,9	21,8	21,3	20,4
Alapfokú oktatásban részt vevő 15–24 évesek aránya					
Roma	5,0	5,6	6,2	7,5	7,7
Nem roma	1,3	1,4	1,7	2,0	2,2
Középfokú oktatásban részt vevő 15–24 évesek aránya					
Roma	34,0	37,2	29,4	28,4	24,2
Nem roma	42,7	43,0	41,2	41,5	41,6
Felsőfokú oktatásban részt vevő 15–24 évesek aránya					
Roma	0,7	0,4	1,7	0,9	0,8
Nem roma	22,7	20,9	21,8	20,4	19,3
Korai iskolaelhagyók aránya					
Roma	64,2	57,0	59,9	61,8	65,3
Nem roma	8,7	10,3	8,9	9,6	n.a.
Sem oktatásban, sem munkában részt nem vevők aránya a 15–24 évesek körében (NEET fiatalok)					
Roma	47,0	38,2	40,9	37,6	38,2
Nem roma	13,6	12,7	9,8	9,5	9,4

Forrás: Bernát 2019

A kulturális mássággal, a család által közvetített értékekkel, magatartásformákkal és a lehetőségek hiányával magyarázható, hogy a 18-24 éves legfeljebb alapfokú végzettséggel rendelkező korai iskolaelhagyók aránya 65,3%. Az iskolaelhagyók között ún. NEET-fiatalok (15–24 évesek, akik nem dolgoznak, és sem iskolarendszerű, sem iskolarendszeren kívüli oktatásban nem vesznek részt) aránya 38,2%, messze meghaladja a nem roma társadalomban jelenlévő arányokat, ahol ez 9,4%. A munkahelybiztonság a kiszámíthatóság és az előretervezhetőség szempontjából kedvezőtlen határozott idejű munkaszerződés is jobban érinti a roma (50,5%), mint a nem roma (9,2%) munkavállalókat.

Lassan a negyedik, szüleik, nagyszüleik elődleges munkaerőpiaci jelenlétet meg nem tapasztaló generáció nő fel. Így az érintett családok hátránya nemzetekről-nemzedékre öröklődik.

A fentebb bemutatott ún. prekár jellemzők, valamennyi határmenti réteg életében jelen lehetnek, de az általános bizonytalanságként definiált prekár tényezők halmozódása egyik társadalmi csoportnál sem olyan erős, mint a romáknál. (R. Fedor és Fónai 2017)

5. Összegzés

Egy évtized múlva az Észak-Alföld határmenti részein olyan munkanélküliek tömege nőhet fel, akik a munkavállaláshoz szükséges alapkompenciákat nem tudják elsajátítani. Ennek felelősségét nem lehet a szülőkre, a családra hárítani, hiszen jól tudjuk, hogy már ők is az iskolázatlanságuk miatt nem tudnak változtatni az életükön. Sajnos hiányoznak azok az új munkahelyek, amelyek motiválhatnák őket. A deprivált helyzetben élőket – a számok mögé nézve – láthatjuk, és elszomorító, hogy az észak-alföldi térségben a tízezer lakosra jutó támogatásra szoruló aránya az országban a legmagasabb. Az itt élő fiataloknak gyakorlatilag csak egy esetben lehet esélyegyenlősége, ha az oktatásügy fejlesztésével kiegészíthetővé válna az ingerszegény családi háttérük, társadalmi környezetük. A határon túli gazdasági kapcsolatok fejleszthetőségének is ez a kulcskérdése, hiszen a szomszédjainknak korábban mi jelentettük a követendő Nyugatot, ide kötődtek nemcsak a magyar és a roma származásúak, hanem egész települések, térségek, amit bizonyítanak a múlt és napjaink lokális kapcsolatai.

Felhasznált irodalom

1. Atkinson, W. (2010): *Class, Individualization and Late Modernity: In Search of the Reflexive Worker*. Basingstoke: Palgrave.
2. Bakacsi Gy. (2004): *Szervezeti magatartás és vezetés*, Aula Kiadó.
3. Baranyi B. (2007): *A határmentiség dimenziói*, 2. javított, bővített kiadás. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó.
4. Baranyi B. (2016): „Területi kohézió a Kápat-medencében a regionális tudomány szemszögéből”, *Debreceni Szemle*, 2016/1: 37-47.
5. Baranyi B. (szerk.) (2008): *Magyar –ukrán határregió / Együttműködés az Európai Unió külső határán*, MTA-RKK, Debrecen.
6. Berde Cs. (2008): *Debreceni Hagyományok a vezetés oktatásában*, In: *Hagyományok és új kihívások a menedzsmentben*, (szerk): Dienesné K. E. Pakurár M., Debrecen.
7. Bernát A. (2018) *A magyarországi romák társadalmi integrációja a 2010-es években*. In: Kolosi T. és Tóth I. Gy. (szerk) *Társadalmi riport 2018*. Budapest, Társ. pp. 144–165.
8. Binder M. (2010): „Elképzelt kultúra” *A roma/cigány kultúra egy lehetséges értelmezése és félreértelmezései*”, *Eszmélet* 2010, 86:172-195.
9. Bitskey I. ((2006): *Szellemi élet a kora újkorban*, In: Kósa László (szerk): *Magyar művelődéstörténet*, Budapest, Osiris Kiadó
10. Bocsi V. (2016): „A szegénység dimenziói a romológia aspektusából” In: *Multikulturális Műhely Tanulmányok 4.* (szerk.) Lácay Magdolna, Bocsi Veronika, Egyetemi Nyomda, Debrecen, 2016, 10-16.
11. Bourdieu, P. (1999): *Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke*. In Angelusz R. (szerk.) *A társadalmi rétegződés komponensei*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 156–178.
12. Erdész Á.: „A Békés megyei cigányság történetéről”, In: Kereskényiné Cseh Edit: *Források a Békés megyei cigányság történetéhez. Dokumentumok a Békés Megyei Levéltárból 1768-1987 - Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból* 24. Gyula, 11-27.
13. Forray R. K. – Híves T. (2013): *Az iskolázottság térszerkezete 2011*, *Educatio* 2013/4: 501-513.
14. Gulyás László (2005): *Folyamatok és tendenciák néhány európai uniós ország munkaerőpiacán*, *Humánpolitikai Szemle*, 2005/3. 84-96.

15. Gulyás László (2013): A magyar munkaerőpiac területi különbségei, avagy győztes és vesztes megyék 1990-2008, In: Kókai Sándor (szerk.): Tanulmánykötet Dr. Dobány Zoltán főiskolai 60. születésnapjára, Nyíregyháza, 133-134
16. Geert Hofstede, Gert Jan Hofstede (2008): *Kultúrák és szervezetek. Az elme szoftvere*. McGraw Hill, 2005. VHE Kft., Pécs, Átdolgozott és bővített második kiadás.
17. Kemény I. - Jankó B. - Lengyel G. (2004): Magyarországi cigányság, 1971-2003. Bp., MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, /A magyarországi cigány népesség helyzete/
18. Key Competencies. A Developing Concept in General Compulsory Education. *The Information Network on Education in Europe*. Eurydice, European Unit. Brussels, 2002.
19. http://biblioteka-krk.ibe.edu.pl/opac_css/doc_num.php?explnum_id=503
20. Kovács I.– Kristóf L.–Szabó A. (2015): Társadalmi integráció, dezintegráció és társadalmi rétegződés, *Socio.hu*, 2015 (3):63-83
21. Láczy M. (2012): Interetnikus jelenségek kutatásának kérdései Északkelet-Magyarországon, In: Gortka-Rákó E.(szerk.): Társadalomtudományi tanulmányok, Debrecen, Egyetemi Nyomda, 121-127.
22. Magyari K.: *Regeszták Alsófehér vármegye levéltárából*. Történelmi Tár, 1907.
23. *Gyermekek és gyermekes családok helyzetének jellemzői Magyarországon, 2006–2009*. KSH, In: Nemzeti Társadalmi felzárkózási stratégia – Mélyszegénység, gyermekszegénység, romák, Helyzetelemzés. 1. számú melléklet, KIM Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság, 2011,
24. <http://romagov.kormany.hu/download/8/e3/20000/Strat%C3%A9gia.pdf>
25. Móró M.(2012): Hátrányos helyzetűek és romák munkaerőpiaci visszailleszkedésének segítése tanácsadási módszerekkel, In: Gortka Rákó E. (szerk.): Társadalomtudományi Tanulmányok V.
26. Péntes J. – Tátrai P. – Pásztor I. Z. (2018): A roma népesség területi megoszlásának változása Magyarországon az elmúlt évtizedekben. *Területi Statisztika*. 58(1): 3–26., 24 p.
27. Pirigyi I. (1990): *A magyarországi görög katolikusok története* 1-2. kötet, Nyíregyháza.
28. Prekup A. (1997): *A zsidóság Közép- és Kelet-Európában a 19-20. században*, Debrecen, Csokonai Kiadó.

29. R. Fedor A. (2021): Job Satisfaction in Hungary - Comparative Study. *ECONOMICS AND SOCIOLOGY* 14:2 pp. 331-349., 19. p.
30. R. Fedor A.– Fónai M. (2017): A magasan kvalifikált fiatal munkavállalói csoportok elemzésének új megközelítési lehetősége: *Különleges Bánásmód*. 3:4 pp. 7-17., 11 p.
31. Udvari I: (1994), Magyarországi szláv nyelvemlékek feltárása, elemzése és közzététele, Habilitációs tézisek, Nyíregyháza-Debrecen.